

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

(Individual Study)

พุทธนิติธรรม

(Buddhist Rules of Laws)

จัดทำโดย ผศ.ดร. วราวุธ ตีระนันท์

รหัส ๖๕๑๐๓๑

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๑๐

วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

พุทธนิติธรรม

วรารุช ตีระนันท์^๑

๑. ความนำ

นิติธรรมหรือหลักนิติธรรม Rule of Law เป็นปรัชญาทางรัฐศาสตร์ที่กำหนดว่าพลเมืองทุกคนและสถาบันต่างๆในประเทศ ในรัฐหรือในแต่ละสังคมต้องรับผิดชอบต่อกฎหมายเดียวกัน^๒ หลักนิติธรรมตามคำจำกัดความของ Encyclopedia Britannica ได้แก่ กลไก กระบวนการ สถาบัน การถือปฏิบัติและเกณฑ์กลางที่สนับสนุนความเท่าเทียมกันตามกฎหมายสำหรับพลเมืองทุกคน เป็นหลักประกันไม่ให้มีรัฐบาลที่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ^๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๓ ระบุว่า “อำนาจอธิปไตย เป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม” และมาตรา ๒๖ ระบุว่า “การตรากฎหมาย ที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้กฎหมายดังกล่าวต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย กฎหมายตามวรรคหนึ่งต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใด บุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง” ทั้งนี้ เห็นได้ว่า หลักนิติธรรมได้มีการนำมาใช้กำหนดกรอบการใช้อำนาจ และการปฏิบัติหน้าที่ของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ดังนั้น การศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นเกี่ยวข้องกับหลักนิติธรรม จึงมีความสำคัญและจำเป็นในการบริหารราชการแผ่นดินต่อไปในอนาคต

พุทธนิติธรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ธรรมวินัย** เป็นระเบียบชีวิตและระบบกิจการของสังคมมนุษย์ที่จัดตั้งขึ้นมาด้วยปรัชญาญาณที่เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมคือความจริงของกฎธรรมชาตินั้นและจะได้มีชีวิตที่ดีงาม การที่มนุษย์จะเข้าถึงความดีงามนี้ได้ มนุษย์จะต้องเรียนรู้ ต้องฝึกฝนพัฒนาตนที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึงธรรมและได้ประโยชน์จากธรรมนั้น พุทธนิติธรรม จึงเป็นข้อกำหนดที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อความดีงามของหมู่คณะ วัตถุประสงค์ของการทรงบัญญัติพระวินัย คือข้อปฏิบัติ โดยมีวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ จัดได้เป็น ๕ หมวด^๔ คือ

๑. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม
๒. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล

^๑ วรารุช ตีระนันท์ม รัช.ดร. B.A., M.A., Ph.D.

^๒ National Geographic Society, Rule of Law, Retrieved ๒๐๒๒-๐๔-๐๑

^๓ Encyclopedia Britannica, Rule of law, WWW. Britannica.com, Retrieved ๒๐๒๒-๕-๑๒

^๔ วินัยปิฎก เล่ม ๑ หน้า ๒๗

๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์
 ๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปในสังคมใหญ่ที่แวดล้อม
 ๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา
- พุทธนิตินิธรรม จึงเป็นหลักการและข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยที่จะช่วยเกื้อหนุนให้บุคคลแต่ละคนมีโอกาสพัฒนาชีวิตสู่จุดหมายที่ดียิ่งๆขึ้นไปนั่นเอง

๒. หลักพุทธนิตินิธรรม

“กฎหมายต้องมาจากธรรม ต้องชอบธรรมและต้องเป็นไปเพื่อธรรม”

นิติ แปลว่า การนำ นิติศาสตร์ แปลว่า ศาสตร์แห่งการนำ หรือจัดดำเนินการ หมายถึง ศาสตร์แห่งการนำคน หรือการนำกิจการของรัฐหรือการทำหน้าที่ของผู้นำ หมายความว่า การที่จะนำประเทศหรือเป็นผู้นำนั้น ต้องมีระเบียบแบบแผน ต้องมีเครื่องมือที่จะใช้เป็นกติกาในสังคม เมื่อมีการปกครองก็ต้องมีกฎหมาย คือกฎหมายที่เป็นกติกาของสังคม ของประเทศชาติ ที่พลเมืองจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม

ธรรม แปลว่า **หลักการ** หลักการมี ๒ อย่าง คือหลักการแห่งความเป็นจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ และ หลักการที่มนุษย์ผู้มีปัญญานำเอาความรู้ในความเป็นจริงนั้นมาจัดตั้งเป็นแบบแผนในสังคมมนุษย์ เป็นกติกาของสังคม เพื่อให้มนุษย์ในสังคมนั้นยึดถือปฏิบัติ หลักการทั้ง ๒ อย่างนั้นรวมเรียกว่า **ธรรม**^๔

พุทธ หมายถึง แนวทางพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาที่มีเหตุและผล คือคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งในปัจจุบันได้กลายเป็นสถาบันและเป็นกิจการทุกอย่าง ที่รวมเรียกว่า **ธรรมวินัย** คือ ๒ อย่างรวมเป็นอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์กัน เมื่อเรารู้ความสัมพันธ์ระหว่างสองคำนี้อย่างถ่องแท้แล้ว จะเข้าใจหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ดังนั้น คำว่า **พุทธนิตินิธรรม** จึงเป็นเรื่องหลักการทางนิติศาสตร์ตามแนวพุทธศาสนา คือความหมายของวินัย ความสำคัญของวินัยที่อยู่ในหลักการที่เรียกว่า **ธรรมวินัย** นั้น

๓. หลักการพื้นฐานของพุทธนิตินิธรรม

นิตินิธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา ต้องศึกษาความหมายของวินัย ความสำคัญของวินัยที่มีอยู่ในหลักการที่เรียกว่า **ธรรมวินัย ธรรม** คือหลักการ คือความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ มีอยู่ดั้งเดิม พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม หลักความจริงก็คงอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดา ตลาคตทั้งหลายค้นพบหลักความจริงนั้นแล้ว จึงนำมาเปิดเผย แสดง ชี้แจง ทำให้เข้าใจง่าย^๖ นั่นคือจุดตั้งต้นของพระพุทธศาสนา หมายความว่า **ธรรม** มีอยู่ก่อนแล้วในโลกนี้ โดยไม่ขึ้นต่อหรือเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าแต่อย่างใด ส่วนคำว่า **วินัย** คือการจัดโครงสร้างวางระบบแบบแผนของชุมชนหรือสังคมเพื่อให้หมู่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากโดยมีความเป็นอยู่และความสัมพันธ์อันดีงาม เพื่อหมู่มนุษย์ที่รวมตัวกันเป็นชุมชน สังคม ประเทศชาติ เมื่อมีชุมชนและประเทศชาติเกิดขึ้นแล้ว ต้องมีระเบียบแบบแผนในความเป็นอยู่และความสัมพันธ์กัน คือมี

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ISBN ๙๗๔๘๒๓๙๓๔-๙ นิติศาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ ก.ค.๒๕๕๗ หน้า ๑๒

^๖ พระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่ม ๒๐ หน้า ๕๗๖

วินัย ธรรม ก็จะทำให้คนหมู่มาก คนหมู่มากก็จะได้ประโยชน์จาก ธรรม เพราะเดิมนั้นมี ธรรม อยู่แล้ว และเพื่อให้ประชาชนหมู่ใหญ่ได้ประโยชน์จากธรรม จึงต้องมี วินัย คือนิติธรรม ขึ้นมาจัดสรรความเป็นอยู่ ของมนุษย์ให้เกิดมีโอกาสอันดีที่สุด ดังนั้น วินัย จึงเป็นการจัดตั้งโครงสร้างวางระบบแบบแผนของสังคม เพื่อให้หมู่มนุษย์อยู่ร่วมกัน โดยมีความเป็นอยู่และความสัมพันธ์อันดีงาม ให้ได้รับประโยชน์จาก ธรรม อย่างเป็นธรรม

วินัย ในทางพุทธศาสนา ถือเป็นฐานรากของนิติธรรม หรือกฎหมาย กฎระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ที่บัญญัติไว้ สำหรับระดับ บุคคล และระดับ สังคม ระดับบุคคล เป็นเครื่องมือฝึกฝนตนเองในการเรียนรู้และ พัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีงาม ในระดับสังคม วินัยถือว่าเป็นเครื่องมือสร้างกฎระเบียบอันดีงามที่เอื้อต่อการ พัฒนาคุณภาพชีวิตของทุกคนในสังคมให้มีส่วนได้รับผลประโยชน์อันดีงามร่วมกัน วินัยในทาง พระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็น การฝึก เป็นการนำไปในทางที่ดีที่พิเศษ ในทางพระพุทธศาสนาจึงมองว่า วินัย หรือกฎหมาย เป็นเครื่องมือมนุษย์ เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตมนุษย์ ไม่ใช่เครื่องบังคับและควบคุม ในทางพุทธ ศาสนา ฝึกให้มนุษย์มองและเข้าใจ วินัยและกฎหมายว่าเป็นเครื่องมือพัฒนาตนเองให้ดีงามและสูงขึ้น ไม่ให้ มองวินัยและกฎหมายว่าเป็นเครื่องบังคับและควบคุม เพราะว่า เมื่อไร มนุษย์มองและเข้าใจว่าวินัยและ กฎหมาย เป็นเครื่องมือบังคับและควบคุม จะมีความรู้สึกขัดแย้ง ต่อต้าน ผินใจ คิดจะละเมิดอยู่เสมอ วินัยและกฎหมาย จึงเป็นระเบียบชีวิตที่มนุษย์จะต้องฝึกฝนพัฒนาตนให้เข้าถึงความดีงามให้ได้ และเป็น ระบบกิจกรรมของสังคมมนุษย์เพื่อให้มนุษย์ได้อยู่ดีมีสุข ได้รับประโยชน์จากการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่าง เสมอภาคและเป็นธรรม

๔. กระบวนการบัญญัติข้อกฎหมายตามหลักพุทธนิติธรรม: กฎหมายโดยหลักการและกฎหมาย โดยบัญญัติ

หลักฐานจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ หน้า ๒๘ อธิบายว่า เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติวินัยคือข้อฝึกหรือกฎแต่ละข้อ แต่ครั้งนั้น ได้ตรัสแสดงวัตถุประสงค์ทุกครั้งไว้อย่างชัดเจนว่าเพื่ออะไร ได้แก่วัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ^๗ ได้แก่

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก(คนหน้าด้าน ไม่ละอาย)
๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลอันดีงาม
๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนทีเลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม
๑๐. เพื่อเอื้อเพื่อวินัย

^๗ พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ หน้า ๒๘ - ๒๙ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช พุทธศักราช ๒๕๓๙ โรงพิมพ์มหาจุฬาฯ ๒๕๓๙

จากวัตถุประสงค์ของการบัญญัติวินัยทั้ง ๑๐ ข้อนี้ สามารถ จัดได้เป็น ๕ หมวด ได้แก่

๑. วัตถุประสงค์ ข้อ ๑ ข้อ ๒ ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม
๒. วัตถุประสงค์ ข้อ ๓ ข้อ ๔ เพื่อประโยชน์แก่บุคคล
๓. วัตถุประสงค์ ข้อ ๕ ข้อ ๖ เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์
๔. วัตถุประสงค์ ข้อ ๗ ข้อ ๘ เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป
๕. วัตถุประสงค์ ข้อ ๙ ข้อ ๑๐ เพื่อประโยชน์แก่ตัวพระศาสนา

สามารถอธิบายขยายความได้ดังนี้

๑. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม ให้มีความเรียบร้อย อยู่กันด้วยดี พระพุทธเจ้าทรงตั้งวินัยขึ้นมาจากพื้นฐานแห่งการยอมรับร่วมกัน ไม่ใช่วิธีบังคับขึ้นใจ แต่โดยการยอมรับร่วมกัน
๒. เพื่อประโยชน์แก่บุคคล หมายถึง เพื่อกำราบคนหน้าด้านแต่เพื่อความผาสุกของผู้มีศีลมีธรรมจรรยา มารยาทดี ได้แก่เพื่อส่งเสริมคนประพฤติดี กำราบคนที่ประพฤติชั่ว คือปิดโอกาสคนร้าย ให้โอกาสคนดี
๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง หมายความว่า การออกกฎหมาย ออกระเบียบวินัยต้องคำนึงถึงผลดีและผลร้ายที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต
๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อผลดีแก่จิตใจประชาชน ข้อนี้มุ่งให้พระผู้ปฏิบัติดีประพฤติชอบได้ใช้ความดีงามของตนช่วยให้ประชาชนมีจิตใจผ่องใส ที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใสศรัทธาที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น
๕. เพื่อประโยชน์แก่ตัวพระศาสนา หมายถึง เพื่อให้ ธรรมที่แท้ หลักการที่แท้ของพระศาสดาดำรงอยู่ได้มั่นคง ยั่งยืน รวมถึงระเบียบแบบแผน หลักการแห่งพระศาสนาหนักแน่นมั่นคง

แรกเริ่ม วินัยไม่ต้องมีสิกขาบท คือวินัยเป็นข้อๆ โดยถือหลักการ มีหลักการรักษาควบคุม หลักการนี้เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์^๔ คือหลักการแม่บท ในวันอุโบสถ พระสงฆ์ประชุมกัน พระพุทธเจ้าทรงแถลงหลักการของพระพุทธศาสนา เป็นการทบทวนว่าพระพุทธศาสนามีหลักการ มีอุดมการณ์อย่างไร เช่น หลักการของพระพุทธศาสนา คือ “ไม่ทำความชั่ว ทำความดี ทำใจให้ผ่องใส” “นิพพานเป็นบรมธรรม” “บรรพชิตในพระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญคือเป็นผู้ไม่ทำร้ายใคร ไม่เบียดเบียนใคร” หลักการเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงแถลงทบทวนกับที่ประชุมของพระสงฆ์ โดยไม่มีข้อบัญญัติย่อยละเอียดลงไปเป็นกฎข้อบังคับ ที่จะลงโทษแก่ผู้ทำผิด พระสงฆ์ในระยะแรกอยู่กันด้วยหลักการ

ต่อมาเมื่อมีพระสงฆ์จำนวนมากขึ้น มีเหตุไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นซึ่งพระสงฆ์และประชาชนติเตียน พระพุทธเจ้าจึงทรงเริ่มบัญญัติ สิกขาบท ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ หรือแต่ละมาตรานี้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติตามลำดับดังนี้ คือ

๑. มีพระภิกษุทำเรื่องเสียหายเกิดขึ้น

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ISBN ๙๗๔๘๒๓๙ ๓๔-๙ นิติศาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ ก.ค. ๒๕๕๗ หน้า ๕๘-๕๙

๒. ประชาชนหรือพระสงฆ์กล่าวติเตียนว่าเป็นสิ่งเสียหาย ไม่ดีไม่งามแล้ว เรื่องมาถึงพระพุทธเจ้า พระสงฆ์เองถือเป็นหน้าที่ พอได้ยินประชาชนโจษขานว่าพระองค์นี้น้องคนี่ประพฤติไม่ดี ไม่เหมาะ ก็จะมีพระนำความมาราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์ ให้พระภิกษุทั้งหลายมาประชุมกัน และเรียกตัวบุคคลที่ทำความผิดเสียหายนั้นมาซักถามในที่ประชุม เมื่อพระภิกษุที่ทำผิดยอมรับว่าเป็นความจริงแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงชี้แจงโทษความเสียหาย ว่าการกระทำนั้นไม่ดีไม่ถูกต้องอย่างไร ขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนาอย่างไร เมื่อชี้แจงเสร็จแล้ว จึงตรัสว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบทโดยทรงแกลงวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ (ตามที่ได้อ้างถึงแล้ว) แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงยกสิกขาบทขึ้นแสดง เป็นหลักอ้างอิง”^๙ โดยนัยนี้จึงเกิดเป็นข้อบัญญัติที่เรียกว่า สิกขาบท หรือมาตราขึ้นมาทีละข้อ สิกขาบทแต่ละข้อนั้น มีบัญญัติต้นเดิมก่อน หากต่อมาปรากฏว่ายังไม่เหมาะ เช่นกรณีช้อยกเว้นและจะทรงปรับปรุงหรือแก้ไขเพิ่มเติม ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์อีก แล้วตรัสชี้แจงเหตุที่เกิดขึ้น และปรับแก้สิกขาบทนั้น หรือมาตรานั้นใหม่ การบัญญัติครั้งแรก เรียกว่า **พระบัญญัติ**^{๑๐} **มูลบัญญัติ**หรือ**บัญญัติเดิม** ส่วนข้อแก้ไขเพิ่มเติมเรียกว่า **อนุบัญญัติ**^{๑๑} สิกขาบทบางสิกขาบทจึงมีทั้งมูลบัญญัติและอนุบัญญัติและอนุบัญญัตินั้นอาจจะมีหลายครั้งด้วย ขอยกตัวอย่างเช่น อาบัติปาราชิกข้อที่ ๑ ภิกษุเสพเมถุนต้องอาบัติปาราชิก ไม่มีสิ่งวาส ชาติจากความเป็นภิกษุ พระบัญญัติหรือมูลบัญญัติข้อนี้มีอยู่ว่าพระสุทิน^{๑๒} ลูกชายคนเดียวของเศรษฐีชาวกลันทคาม หลังจากแต่งงานแล้วแต่ยังไม่มบุตรได้ออกบวช ไม่ยอมสึก บิดามารดาเห็นว่าตระกูลของตนมั่งคั่งจะไม่มีคนสืบตระกูลดูแลทรัพย์สมบัติ จึงขอให้พระสุทินลาสิกขาบท กลับมาเป็นฆราวาสครองเรือน ดูแลทรัพย์สมบัติของตระกูลต่อไป แต่พระสุทินไม่ยอมลาสิกขา สุดท้ายมารดาของพระสุทินพาอดีตภรรยาของพระสุทินไปหาที่วัด อ้อนวอนถึง ๓ ครั้งว่า “ลูกสุทิน ตระกูลเรามั่งคั่ง มีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย ลูกจงให้ผู้สืบเชื้อสายไว้ เจ้าลิจฉวีจะไม่รับมรดกของเราที่ขาดผู้สืบสกุล”^{๑๓} พระสุทินตอบว่า “โยม เรื่องนี้อตมาพอจะทำได้”^{๑๔} แล้วจับแขนอดีตภรรยาพาเข้าปามหาวัน เพราะยังมีได้บัญญัติสิกขาบท จึงเห็นว่าไม่มีโทษ ได้เสพเมถุนกับอดีตภรรยา ถึง ๓ ครั้ง นางตั้งครรภ์เพราะเหตุนี้ ต่อมาอดีตภรรยาของพระสุทินคลอดบุตร พวกเพื่อนของพระสุทินตั้งชื่อเด็กคนนั้นว่า **พิชกะ** แปลว่าผู้สืบเชื้อสาย ต่อมาทวยเทพชั้นต่างๆ ตั้งแต่ชั้น ภูมิยะ กระจายข่าวว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสียดไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลันทบุตร ก่อเสียด ก่อโทษแล้ว ทวยเทพชั้นจาตุมหาราชดับเสียงของทวยเทพชั้นภูมิยะแล้ว ได้กระจายข่าวต่อไป ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมานรดี ชั้นปรนิมิตสวัสดี ทวยเทพชั้นหมู่พรหม ดับเสียงแล้ว กระจายข่าวต่อกันไปว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลันทบุตร ก่อเสียด ก่อโทษขึ้นแล้ว พระภิกษุผู้เป็นเพื่อนตำหนิพระสุทินโดยประการต่างๆแล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

^๙ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวีถังค์ ภาค ๑ ๒๕๓๙ หน้า ๒๙

^{๑๐} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ เฟิงอ้าง หน้า ๒๙

^{๑๑} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ เฟิงอ้าง หน้า ๓๑

^{๑๒} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ เฟิงอ้าง หน้า ๑๗-๒๙

^{๑๓} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ เฟิงอ้าง หน้า ๒๔

^{๑๔} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ เฟิงอ้าง หน้า ๒๔

พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์ บัญญัติสิกขาบท พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้ เป็นเหตุ ทรงสอบถามพระสุทินว่า “สุทิน ทราบว่าเธอเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยาจริงหรือ” พระสุทินทูลรับว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาค ทรงตำหนิพระสุทิน กล่าวโทษของการเสพเมถุน โดยประการต่างๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท โดยอาศัยอำนาจ ๑๐ ประการ ตามที่ได้กล่าวถึงแล้ว แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า “ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้” การบัญญัติครั้งแรกนี้เรียกว่า **พระบัญญัติ** หรือมูลบัญญัติ คือบัญญัติครั้งแรก

ต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งให้อาหารเลี้ยงถึงตัวเมียในป่ามหาวันแล้วเสพเมถุนกับนางลิงนั้น โดยเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามเสพเมถุนธรรมกับหญิงมนุษย์เท่านั้น ไม่ได้ห้ามเสพเมถุนกับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย มีภิกษุผู้ประพฤติชอบ ตำหนิภิกษุรูปนั้นแล้ว นำความกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์บัญญัติอนุบัญญัติ ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๑๕} ที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้ เรียกว่า **อนุบัญญัติ**

วินัย ที่เรียกว่ากฏกหมายนั้น เป็นการสร้างสภาพเอื้อต่อการมีความสงบเรียบร้อยที่จะช่วยเกื้อหนุนให้บุคคลแต่ละคนมีโอกาสพัฒนาชีวิตสู่จุดหมายที่ตั้งงามยิ่งขึ้นไป เป็นการสร้างสภาพเอื้อต่อการศึกษานั้นเอง เป็นการสร้างสภาพที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย และให้สภาพที่สงบเรียบร้อยนั้น เป็นเครื่องเกื้อหนุนต่อการที่มนุษย์ทุกคนจะเข้าถึงชีวิตที่ตั้งงามยิ่งขึ้นไป

๕. หลักแห่งการปฏิบัติ

พุทธานิธรรม มองว่า กฎหมายแม้จะมีความสำคัญต่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมและบ้านเมือง แต่ก็ยังไม่เป็นหลักประกันได้ว่าสังคมจะมีสันติสุขได้ สังคมในทุกสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมประชาธิปไตยจะต้องมี**หลักการ** คือความเสมอภาค มีความสามัคคี ยอมรับความแตกต่างหลากหลายของประชาชนในชาติ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยหลักการพื้นฐานและจิตใจที่ยอมรับกันได้ ไม่แบ่งแยก รังเกียจกันด้วยเรื่องชนชั้น ผิวพรรณ เชื้อชาติ และลัทธิศาสนา มีความเสมอภาคในโอกาสและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ไม่เอารัดเอาเปรียบ สังคมจึงจะมีความมั่นคง ผาสุกและยั่งยืน สามัคคีจึงเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญในการรักษาสังคม และต้องมีหลักปฏิบัติ ที่ทุกคนในชาติต้องประพฤติปฏิบัติ ที่จะทำให้เกิดความสามัคคีดังกล่าวได้

การที่สังคมบัญญัติกฎหมายต่างๆขึ้น เพื่อสนับสนุนให้คนอยู่ในหลักการ เพื่อให้เกิดสันติสุข และยั่งยืนตามเจตนารมณ์ของหลักการ ดังนั้นหลักการจึงถือเป็นสาระสำคัญหรือเจตนารมณ์ของกฎหมาย ถ้าคนในสังคมปฏิบัติตามหลักการ พุทธานิธรรมมองว่าไม่จำเป็นต้องมีกฎหมาย พุทธานิธรรมมองว่าคนในสังคมต้องมี คุณธรรม มีจริยธรรม มีจรรยาบรรณ ก่อนมีกฎหมาย เพราะเมื่อบุคคลละเมิดคุณธรรม ก็ยังมีจริยธรรม เมื่อละเมิดจริยธรรม ยังมีจรรยาบรรณข้อปฏิบัติในแต่ละวิชาชีพกำกับ เมื่อละเมิดจรรยาบรรณแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของกฎหมายเข้ามาจัดการ ดังนั้น พุทธานิธรรมจึงมองว่า หลักการในบัญญัติข้อกฎหมายมาจากคตินิธรรมหรือหลักคำสอน

^{๑๕} พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ เพ็งอ้าง หน้า ๓๑

ธรรมที่เป็นหลักการทั่วไปซึ่งไม่ได้บัญญัติไว้เป็นสิกขาบทในทางวินัย แต่เป็นหลักการเพื่อความดีงามของสังคมซึ่งเป็นสาระสำคัญของหลักการพื้นฐานในการบัญญัติวินัยหรือกฎหมาย มีหลายอย่างที่ เป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความสามัคคีในชุมชนแห่งภคินิคมมิตร เช่น หลักสาราณียธรรมเป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักการ ของประชาธิปไตย ขอยกมาเป็นตัวอย่าง หลักสาราณียธรรม ๖ ประการ^{๑๖} คือ **๑. เมตตา กายกรรม** จะทำอะไรก็ทำต่อกันด้วยเมตตาทำด้วยใจ ร่วมมือกัน พร้อมเพรียงกันทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยหวังดีที่จะให้เกิดประโยชน์สุขต่อกัน **๒. เมตตา วาจากรรม** จะพูดอะไรก็พูดต่อกันด้วยเมตตา พูดด้วยใจรัก ด้วยวาจาที่สุภาพอ่อนหวาน พูดด้วยความตั้งใจให้เกิดความสามัคคีและประโยชน์สุขร่วมกันของคนในสังคม **๓. เมตตา มโนกรรม** จะคิดอะไรก็คิดต่อกันด้วยเมตตาคิดด้วยใจรักหวังดีต่อกันมุ่งให้เกิดสันติสุขและสงบ เรียบร้อยในสังคม **๔. สาธารณโภคี** รู้จักแบ่งปันสิ่งของที่ได้มาโดยชอบธรรม นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้สมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ใช้สอย การจัดสรร ผลประโยชน์จึงเป็นข้อสำคัญอย่าง หนึ่งในหลักการอยู่ร่วมกัน **๕. สีสสามัญญตา** ตั้งอยู่ในหลักความประพฤติเสมอกัน ให้ทุกคนมีความเสมอภาคตามกฎหมาย **๖. ทิฏฐิสามัญญตา** มีสัมมาทิฏฐิดีงามเสมอกัน ยึดถือหลักการพื้นฐานและอุดมการณ์ ของสังคมร่วมกัน ในสังคมใดคนไม่มีหลักการร่วมกันจะดำรงเอกภาพไว้ไม่ได้ สมาชิกจึงต้องมีอุดมการณ์ และมีหลักการที่เป็นสัมมาทิฏฐิพื้นฐานร่วมกัน

ธรรม ๖ ข้อนี้เป็นหลักแห่งความสามัคคีคือพร้อมเพรียงกันเป็นเอกภาพ คือ ทำให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีหลักการอื่นอีก เช่น **อปรีหานิยธรรม**^{๑๗} คือธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อมเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ซึ่งมี ๗ ข้อ คือ **๑. ประชุมกันเนื่องนิตย์** **๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม** **เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก** และเมื่อมีกิจส่วนรวม ก็พร้อมใจกันทำ **๓. ไม่ถืออำเภอใจแล้วบัญญัติอะไรก็ตามใจตัว** หรือล้มเลิกถอนบทบัญญัติที่บัญญัติไว้ดีแล้วตามใจชอบ **๔. เคารพนับถือยกย่องบุคคลที่เป็นหลักที่เป็นใหญ่ เป็นประธาน เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน** หมายความว่า ผู้ใหญ่ได้มีประสบการณ์ยาวนาน มีความรู้เป็นหลัก ต้องมองเห็นความสำคัญของถ้อยคำของท่าน ไม่ลบหลู่ละเลยหรือมองข้ามไป **๕. ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีไม่ให้มีการข่มเหงรังแกกุลกุมารี** **๖. ให้ความสำคัญแก่ เจริญ หรืออนุสาวรีย์** ซึ่งเป็นสิ่งที่เคารพ เป็นที่รวมใจของสังคม และเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดจิตสำนึกต่อส่วนรวม **๗. จัดอารักขาคุ้มครองป้องกันแก่พระอรหันต์** หมายความว่า พระ สงฆ์ หรือนักบวชที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทหมั่นเมา เป็นหลักใจ ของประชาชน เป็นตัวแทนของคุณธรรม เป็นหลักของศีลธรรม เป็นผู้รักษาธรรมไว้ให้แก่สังคม ให้ถือเป็นหน้าที่ของบ้านเมืองจะต้องจัดการ อารักขา คุ้มครองป้องกัน และยินดีต้อนรับท่านเหล่านั้น

ยังมีหลักธรรมอีก เรียกว่า **สังคหวัตถุ**^{๑๘} แปลว่า หลักการสงเคราะห์คือหลักการยึดเหนี่ยว ประสานหมู่ชนให้อยู่ในความสามัคคีซึ่งมี ๔ ประการ **๑. ทาน** การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน มีลาภหรือ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๓๘) หน้า ๒๓๓-๒๓๕

^{๑๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต) เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๖-๒๔๘

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๗-๑๖๘

ผลประโยชน์ก็ กระจายเฉลี่ยกันไป **๒. ปิยวาจา** การพูดด้วยใจรักหวังดีกล่าวด้วยคำสุภาพไพเราะ รู้จักใช้ วาจาแสดงน้ำใจ ที่จะแก้ปัญหาและช่วยเหลือกัน **๓. อัถตจริยา** การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ เอาเรี่ยวแรง กำลังความสามารถเข้าช่วยเหลือร่วมมือกัน **๔. สมานัตตตา** วางตนเสมอต้นเสมอปลาย มีความเสมอภาค โดยร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ร่วมกันเผชิญและแก้ปัญหา ไม่ทอดทิ้งกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาเรียดเอาเปรียบกัน เป็นหลักธรรม ที่จะรวมหมู่ชนให้อยู่ด้วยกัน ทำให้สังคมมีความเจริญมั่นคง

มีหลักปฏิบัติอีกที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับการดำรงรักษาสังคมให้มีความสงบเรียบร้อย คือ ศีล ๕ ที่กำหนดเป็นสิกขาบทหรือเป็นข้อ ๆ ปฏิบัติ แต่ไม่มีบทลงโทษ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงกำหนดความผิด และการลงโทษแก่ผู้ละเมิดศีล ๕ แต่เป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมือง นำไปจัดแยกชอยเป็นข้อกำหนดด้อย ๆ ลงไปให้สอดคล้องกับสภาพถิ่นฐานและยุคสมัย แล้วกำหนดความผิดและการลงโทษที่เหมาะสมตามธรรม กฎหมายชั้นพื้นฐานโดยทั่วไปมีสาระสำคัญที่จะรักษาศีล ๕ หรือดูแลไม่ให้คนละเมิดศีลหรือสิกขาบททั้ง ๕ ข้อนี้ ทางพระศาสนาสิกขาบท ๕ นี้ ให้เป็นเรื่องของสังคมคฤหัสถ์ โดยเฉพาะทางฝ่ายรัฐจะนำมาจัดแยกชอย เป็นข้อกำหนดด้อย ๆ ลงไป ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละถิ่นฐานและยุคสมัยที่ เปลี่ยนแปลงต่างกันไป แล้วกำหนดความผิดและการลงโทษตามที่เหมาะสมตามธรรม กฎหมาย โดยทั่วไปใน ชั้นพื้นฐานมีสาระสำคัญเพื่อจะดำรงรักษาศีล ๕ หรือเพื่อดูแล ไม่ให้คนละเมิดสิกขาบท ๕ ข้อนี้ โดยนัยนี้ ศีล ๕ จึงเป็นหลักปฏิบัติชั้นพื้นฐานเพื่อช่วยให้สังคมอยู่ในความสงบเรียบร้อย รายละเอียดของ ศีล ๕ มีดังนี้^{๑๙} ๑. การเว้นจากปาณาติบาต การไม่ละเมิดต่อชีวิตร่างกาย ๒. การเว้นจากกามทินนาทาน การไม่ ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ๓. การเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร การไม่ละเมิดต่อคู่ครองของหวงของผู้อื่น ๔. การเว้นจากมุสาวาท การไม่ละเมิดต่อกันทางวาจาและ ๕. การเว้นจากการเสพสุรายาเมา การไม่ดื่มสุรา หรือเสพสิ่งเสพติด ศีล ๕ นี้มีสาระสำคัญที่มุ่งเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยไม่เบียดเบียนกัน จะได้มีความ สงบเรียบร้อย ที่เป็นโอกาสพื้นฐานแห่งการพัฒนาชีวิตสู่ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป สังคมโดยเฉพาะรัฐจะต้อง จัดตั้งวางมาตรการทางสังคม โดยเฉพาะการออกกฎหมาย ที่จะมาเป็นประกันให้คนดำรงอยู่ในศีล ๕ พร้อมทั้งส่งเสริมให้คนยึดถือหลักการต่างๆ ที่กล่าว แล้วข้างต้น เช่น สาราณียธรรม ๖ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น หลักการต่างๆเหล่านี้ เป็นสาระสำคัญของวินัย หรือเป็นเจตนารมณ์ที่แท้จริงของกฎหมาย ถ้าคนมี การศึกษาที่พัฒนาตนอย่างถูกต้องให้มีศรัทธา เห็นคุณค่า พร้อมและเต็มใจ สมครใจที่จะปฏิบัติตามหลักการ เหล่านี้ก็ไม่จำเป็นต้องมีการบัญญัติข้อกำหนดของกฎหมาย

๖. หลักแห่งการระงับอธิกรณ์ ที่เรียกว่าอธิรณสมถะ^{๒๐}

อธิกรณ์ คือเรื่องราว คดีความ การกล่าวโทษ ในสังคมสงฆ์ของพระพุทธศาสนามี ๔ ประการ

๑. **วิวาทอธิกรณ์** การเถียงกัน การทะเลาะด้วยเรื่องพระธรรมวินัย ว่านี้เป็นธรรมเป็นวินัยที่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ นี้ไม่ใช่

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๐๖-๒๐๗

^{๒๐} พระไตรปิฎกภาษาไทย พระวินัยปิฎกเล่ม ๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดชมหาราช ๒๕๓๙ ข้อ ๗ หน้า ๔๔ - ๔๖

๒. **อนุวาทาธิกรณ์** เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจมตีด้วยอาบัติต่างๆ เช่นภิกษุรูปนี้ต้องอาบัตินี้ มีความผิดอย่างนี้
๓. **อาปัตตาธิกรณ์** เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ การแก้ตัวให้พ้นจากอาบัติ
๔. **กิจจาธิกรณ์** กิจธุระต่างๆที่สงฆ์จะต้องทำ เช่นการสวดปาฏิโมกข์ การอุปสมบท เมื่อภิกษุหรือภิกษุณี มีเรื่องมีราว มีคดีความกันในเรื่องเหล่านี้ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติวิธีการระงับอิทธิกรรมไว้อย่างชัดเจน ปฏิบัติตามได้ง่าย ปรากฏในพระวินัยปิฎกหลายเล่ม

พระวินัยปิฎกเล่ม ๑-๒ คือมหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ภาค ๒ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ สีขาบท ส่วนพระวินัยปิฎกเล่ม ๓ คือภิกษุณีวิภังค์ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ ข้อ สีขาบทเหล่านี้มีความเหมือนกันเป็นส่วนมากในด้านเหตุเกิด วัตถุประสงค์ของการบัญญัติ การบังคับใช้

คำว่า **อิทธิกรรมสมถะ** ประกอบด้วย ๒ คำ คือ **อิทธิกรรม** แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เป็นเรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการ และคำว่า **สมถะ** แปลว่าระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น **อิทธิกรรมสมถะ** แปลว่าธรรมเครื่องระงับอิทธิกรรม หรือวิธีการระงับ คดีความ

วิธีการระงับคดีความในทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในหมู่สงฆ์ เรียกว่า **อิทธิกรรมสมถะ** มี ๗ ประการ หรือวิธี ได้แก่

๑. **สัมมุขาวินัย** ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคลพร้อมหน้าวัตถุและพร้อมหน้าธรรมคำว่า **พร้อมหน้าสงฆ์** คือภิกษุหรือภิกษุณี ประชุมครบองค์ประชุมตามกำหนดไว้แต่ละกรณี คำว่า **พร้อมหน้าบุคคล** คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน คำว่า **พร้อมหน้าวัตถุ** คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นมาวินิจฉัย คำว่า **พร้อมหน้าธรรม** คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย
๒. **สติวินัย** ระงับโดยประกาศสมมติให้เป็นที่ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์ คือระงับอิทธิกรรมโดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจมตีพระอรหันต์ด้วยสีลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า **ท่านผู้มีสติสมบูรณ์** เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจมตีพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้
๓. **อมูหวินัย** ระงับโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า คำว่า **อมูหวินัย** คือวิธีระงับอิทธิกรรมแก่ภิกษุหรือภิกษุณีที่หายเป็นบ้าแล้ว
๔. **ปฏิญญาตกรณะ** ระงับตามคำรับสารภาพของจำเลย คือระงับอิทธิกรรมโดยการปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัตินี้ถือว่าป็น **ปฏิญญาตกรณะ** เช่นเดียวกัน
๕. **เยกุยลิกา** ระงับตามเสียงข้างมาก คือระงับอิทธิกรรมตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน
๖. **ตัสสปापियลิกา** ระงับโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด คือวิธีระงับอิทธิกรรมโดยตัดสินลงโทษแก่ผู้ทำผิดเมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ
๗. **ติณวัตถารกะ** ระงับโดยการประณินประนอม คำว่า **ติณวัตถารกะ** คือวิธีการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประณินประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้าากลบไว้ ไม่ต้องสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระงับอิทธิกรรมที่ยุ้งยาก

วิธีการระงับอธิกรณ์ทั้ง ๗ วิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้สำหรับใช้ระงับอธิกรณ์แต่ละประเภท ดังนี้

๑. วิวาหาอธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย และ เยภุยยสิกา
๒. อนุวาทาอธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพหวินัย และ ตัสสปาปิยสิกา
๓. อาปัตตาอธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย ปฎิญาตการณะ และ ตินวัตถการกะ
๔. กิจจาอธิกรณ์ ระงับด้วย สัมมุขาวินัย

๗. บทสรุป

พุทธนิติธรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ธรรมวินัย** เป็นระเบียบชีวิตและระบบกิจการของ สังคมมนุษย์ที่จัดตั้งขึ้นมาด้วยปรีชาญาณที่เข้าถึงความจริงของกฎธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์ได้ประโยชน์จาก ธรรมคือความจริงของกฎธรรมชาตินั้นและจะได้มีชีวิตที่ดีงาม การที่มนุษย์จะเข้าถึงความดีงามนี้ได้ มนุษย์ จะต้องเรียนรู้ ต้องฝึกฝนพัฒนาตนที่จะนำพามนุษย์ให้เข้าถึงธรรมและได้ประโยชน์จากธรรมนั้น

พุทธนิติธรรม มองว่า กฎหมายต้องมาจากหลักการ และเพื่อหลักการ ถ้ากฎหมายไม่ใช่ เพื่อหลักการ ก็ไม่ควรให้เป็นกฎหมาย และกฎหมายที่รัฐสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนใน สังคมให้เข้าใจสาระสำคัญของหลักการ ไม่ใช่เพื่อบังคับ เมื่อคนในสังคมเข้าใจว่ากฎหมายเป็นเครื่องบังคับ จะฝ่าฝืน ต่อต้านตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ชอบอิสระภาพ กฎหมายจะไม่ยั่งยืน สังคมจะไม่ยั่งยืน พระพุทธศาสนามองและฝึกให้คนในสังคมเข้าใจว่า กฎ กติกา กฎหมายที่เราสร้างขึ้น เพื่อสร้างสภาพเอื้อใน สังคม เพื่อให้คนได้มีโอกาสพัฒนาชีวิตที่ดีงาม ให้คนมอง กฎ กติกา กฎหมายว่าเป็นเครื่องฝึกตน ดังทางพระ เรียกว่า **สิกขาบท** คือข้อฝึก ข้อเรียนรู้ ที่จะนำมาปฏิบัติด้วยจิตใจที่รู้สึกรู้สีกว่าจะฝึกตนเอง เพื่อเข้าถึงชีวิตที่ดี งาม เมื่อคนในสังคมเข้าใจอย่างนี้ ก็จะเต็มใจและพร้อมที่จะปฏิบัติแบบเป็นการฝึกตน เพื่อให้เป็นวิญญูชน เรียนรู้สาระของกฎหมาย สาระของหลักการ สังคมก็จะสงบสุขด้วยกติกาที่เรียบง่าย ไม่ต้องมีกฎหมาย ไม่ต้องมีผู้รักษากฎหมาย ไม่ต้องมีศาล ไม่ต้องมีผู้พิพากษา เพราะทุกคนเป็นผู้พิพากษาตนเองอยู่แล้ว

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ๒๕๓๘) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ISBN ๙๗๔๘๒๓๙ ๓๔-๙ นิติศาสตร์แนวพุทธ พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ ก.ค. ๒๕๕๗

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑ และ เล่ม ๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑ ฉลองราชสมบัติ ๕๐ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราชา โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ๖ เมษายน ๒๕๖๐
 บวรศักดิ์ อุวรรณโณ หลักนิติธรรมและประชาธิปไตย (PDF) สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์กรมหาชน) ๒๐๑๙

สิทธิพร ประวัติรุ่งเรือง หลักนิติธรรมกับสังคมไทย วารสาร วิชาการ มหาวิทยาลัยธนบุรี ปีที่ ๑๐ ฉบับ ๒๑ (มค.เมษ.) ๒๕๕๙

National Geographic Society, Rule of Law, Retrieved ๒๐๒๒-๐๔-๐๑

Encyclopedia Britannica, Rule of law, WWW. Britannica.com, Retrieved ๒๐๒๒-๕-๑๒